

A külföldön élő csehek kutatása

(Stanislav Brouček: Nad výzkumem českého etnika v zahraničí. Český lid, 77. 1990. 129-138.)

Bevezetőként a szerző gazdag ismeretek alapján az etnikum fogalmát értelmezi, s megállapítja, hogy az etnikum nem feltétlenül azonos a gazdasági-politikai egységgel, a nemzettel. Az etnikai mozgások jelentős politikai változásokhoz köthetők. Az etnikai mozgás nemcsak az emigrációt jelenti, hanem a visszavándorlást is magában foglalja; mindkét irányú mozgást vizsgálni kell.

A Csehország határain kívül élő etnikai csoportok kutatása jelentős múltra tekint vissza. A témával kapcsolatos legrégebbi adatokat P. J. Šafárik *Slovanský národopis*, Czoernig *Etnographie der Oesterreichischen Monarchie*, illetve A. V Šembera *Mnoho-li je Čechů, Moravanů a Slováků a kde pobývají?* című munkái tartalmazzák. A 19. század utolsó harmadától a téma iránti érdeklődés nagymértékben megnövekedett, erről számos publikáció tanúskodik, ezek közül mint a leginkább figyelemreméltókat J. Auerhan és R. Turčín *Česi a Slováci za hranicemi* (In: *Československá vlastivěda*), valamint S. Klíma azonos című cikkeit emeli ki a szerző. Fontosnak tartja továbbá J. Auerhan *Česká a slovenská vesnice v zahraničí* című máig kéziratban lévő munkáját is.

1945 után a cseh etnográfia ahhoz a programhoz kapcsolódott, melyet még a háború előtt K. Chotek és J. Auerhan fogalmazott meg, s melynek célja a külföldön élő cseh etnikai csoportok számbavétele volt. A 20. század második felében a kisebbségkutatás elsősorban a Lengyelországban, Romániában és Jugoszláviában élő cseh kisebbségre irányult. A nyolcvanas évek elején alakult meg a Csehszlovák Tudományos Akadémia Néprajzi és Folklor Intézetén belül a külföldön élő csehekkel foglalkozó centrum, amely a Külföldiekkel Foglalkozó Csehszlovák Intézettel együtt adja ki a *Česi v cizině* című periodikát, s célja a külföldön élő cseh kisebbség kutatásának koordinálása.

Bár a tudomány a külföldön élő cseh kisebbségekkel csak a 19. század második felétől kezd foglalkozni, jelentősebb csoportok emigrációja már a 16. századra tehető. A 16-18. században öt jelentősebb emigrációs hullám különíthető el: Az első a cseh rendi felkelés leveréséhez, 1547-hez kötődik, ekkor emigrált a Cseh Testvérek első hulláma Lengyelországba és Poznan környékére. A második emigrációs hullám az 1620-i fehérhegyi csata után Szászországba irányult. E második emigrációs hullámot nemesek, polgárok, tanítók, lelkészek és egyéb értelmiségiek alkották. A harmadik emigrációs hullám a 17. század második felében főképpen az erőszakos rekatolizációnak ellenálló evangélikus vallású jobbágyokból állt. Ezután Szászországba, Sziléziába és Poroszországba települtek újabb csoportok. Az ötödik emigrációs hullám II. Frigyes porosz király kolonizációs törekvései nyomán jött létre, megszervezésével és lebonyolításával Jan Liberd protestáns lelkészt bízta meg.

A 19. század első felében az emigráció mozgatórugója a mezőgazdasági területek termővé tételével kapcsolatos kolonizáció, a század második felétől pedig a nagy ipari centrumok vonzzák a jobb életkörülményekre vágyó cseheket. A 19. század húszas éveire esik a Bánát (mai romániai és jugoszláv területek) kolonizációja. A 19. század második felétől az első világháborúig két célország válik dominánssá, az USA és Ausztria. Elsősorban Dél-Csehországból vándorol ki nagy számú képzett szakmunkás Bécsbe, így a század végére Bécs válik Prága után a cseh nemzet legjelentősebb centrumává. E két említett célország mellett a 19. század hatvanas éveitől vonzóvá vált Ukrajna lengyelek lakta része és a Krím félsziget is. Az orosz kormány 18678-ban cseh telepéseket hívott be a Fekete-tenger mellékére. A volhíniai kormányzásban 1868-74 között több mint ötven cseh települést alapítottak. Később néhány telepes család tovább vándorolt Szibériába, illetve a fromski és

jeniszeji kormányzóságokba. A 19. század második felében alakult ki három cseh nyelvsziget Horvátországban, a Vajdaságban és Bosznia-Hercegovinában. A 19. század második felében és a 20. század elején nagyszámú szakmunkás és kézműves jár szezonális munkára Nyugat-Európába, Németországba, Franciaországba, Belgiumba, Hollandiába, Angliába. 1872-75 között jelentősebb számban települtek ki Csehország északkeleti részéről Chile déli részébe; a kilencvenes években Brazíliába, a 20. század elején pedig Argentínába vándoroltak ki jelentősebb számban. Részletes adatokkal szolgál a szerző arra nézve, hogy mely országban mely településeket alapítottak csehek. A telepesek általában nem maradtak végleg az általuk eredetileg alapított településeken, idővel csoportosan tovább vándoroltak, újabb településeket hoztak létre, így kerültek cseh családok például a Bánátról Bulgáriába. Általában 30-40 év közötti felnőttek vándoroltak ki családotul. Míg a 18-19. században emigrált kelet- és dél-európai földműves településeket alapító cseh családok utódai még a 20. században is megőrizték a cseh etnicitás némely elemeit, a munkás telepes csoportok a 19. század végétől összetett adaptációs és asszimilációs folyamaton mentek át. E folyamatot két meghatározó irány jellemzi, az első az akkulturáción és bilingvizmuson keresztül az etnikai beolvadáshoz vezet, a másik úgy jellemezhető, mint az eredeti cseh etnicitás folyamatos felelevenítése (ez utóbbit több tényező befolyásolja, például újabb emigrációs csoportok érkezése, a kapcsolat felelevenítése az anyanyelvet stb.). Az 1930-as években készült statisztikák szerint több mint 2 074 850 cseh és szlovák élt Európa és Amerika különböző államaiban. Ebből csak 350 ezer személy rendelkezett cseh állampolgársággal. A cikk további részében a cseh etnikai kisebbség településtípusait jellemzi a szerző. Új és népes csoportot jelentettek a Komintern IV. kongresszusa eredményeként a Cseh Kommunista Párt által 1923-32 között Szovjet-Oroszországnak „proletár segítségnyújtásként” megszervezett „Interhelp”-akció nyomán létrejött oroszországi és ukrán cseh telepek lakói.

Majd a visszavándorlás két hullámáról tesz említést, amelyek az 1918-as és 1945-ös évszámhoz kötődnek.

A tanulmány részletesen ismerteti a cseh etnikai kisebbségek életét idegen környezetben. Elsősorban a csehek által alapított települések struktúráját elemzi, s megállapítja, hogy azok mindig igazodtak az adott ország adott tájegységének településtípusaihoz, fejlettségi szintjéhez. Tárgyi kultúrájukat illetően kiemeli, hogy a hagyományos cseh táplálkozási szokásokat az emigrációs csoportok több generáción át megőrizték, fokozatosan jelentek meg a más etnikum táplálkozására jellemző komponensek, a tárgyi kultúra más területein azonban sokkal előbb alkalmazkodtak. A hagyományos paraszti kultúrára jellemző folklór sokkal inkább megőrződött annak ellenére, hogy a 20. század második felétől nagy szerepet kaptak a különböző körök, majd a szervezett kommunikáció új formái. Éppen ezért találták a kutatók meglepőnek, hogy bár a népköltészet számos műfaja például a romániai Bánátról ma is él, a legjobb adatközlők repertoárjából hiányzik a népmese.

A Csehszlovákia határain kívül élő cseh etnikai kisebbség kutatásának lehetőségeit S. Brouček az alábbiakban foglalja össze: Felhívja a figyelmet az interdiszciplináris kutatások szintetizálásának szükségességére. Jelzi a téma kutatásának intézményi hátterét. Az intézmények által kiadott folyóiratok közül kettőt említ, a J. Auerhan által szerkesztett *Naše zahraničí*-t, valamint az 1920-as évektől a két világháború között megjelenő *Národnostní obzor*-t. Az 1980-as évektől újra alakult a Csehszlovák Tudományos Akadémián belül a Külföldön Élő Csehekkel Foglalkozó Intézet. A szerző fontosnak tartaná, hogy létrejöjjön egy önálló interdiszciplináris központ, amelyet a Lengyelországban eredményesen működő hasonló központ mintájára lehetne megszervezni. Ebben látná a további kisebbségkutatás minőségi garanciáját.

Végezetül figyelmet érdemel a cikkhez kapcsolódó gazdag bibliográfia is.